

**Propaganda de război și Bisericile românești din Transilvania
(1914-1918)**

Cod proiect: **PN-II-RU-TE-2014-4-0363**

Număr contract: **277/1.10.2015**

Director de proiect:

Ana Victoria Sima

Etapă unică de raportare din 2015, cuprinde 3 luni de finanțare (octombrie-decembrie) și presupune inițierea de activități pe toate cele 4 obiective ale proiectului.

Astfel, conform planului de lucru, **Obiectivul I. Stabilirea stadiului actual al cunoașterii în domeniul temei propuse (Lunile 1-8)**, am inițiat demersuri de consultare a principalelor referințe bibliografice din țară și străinătate referitoare la Primul Război Mondial. O a doua activitate a constat în identificarea și studierea celor mai recente perspective metodologice interdisciplinare, care pun în valoare atât dimensiunea lor metodologică, cât și posibilitatea aplicării paradigmelor lor interpretative la realitățile istorice din Transilvania.

În cadrul **Obiectivului II. Investigarea surselor din țară și din străinătate referitoare la Primul Război Mondial și la propaganda desfășurată în Transilvania între 1914-1918**, echipa a demarat cercetarea de arhivă, presă și bibliografică, focalizată pe identificarea și analiza documentelor de arhivă, manuscrise, literatură de război, corespondență, periodicele epocii, aferente problematicii mobilizării de către stat a românilor transilvăneni prin intermediul Bisericii.

În cadrul **Obiectivului III. Trasarea coordonatelor esențiale ale propagandei desfășurate de statul maghiar prin intermediul clerului bisericilor române din Transilvania între 1914-1918**, s-a trecut la identificarea mesajelor, a căilor de transmitere și a grupurilor țintă vizate de propaganda autorităților civile maghiare în timpul Primului Război Mondial, implementată prin intermediul preoțimii românești transilvănene

Realizarea **Obiectivului IV. Diseminarea rezultatelor cercetării legate de propaganda desfășurată de stat prin intermediul clerului românesc din Transilvania între 1914-1918**, a presupus participarea la o conferință internațională dedicată primului război mondial, precum și realizarea site-ului proiectului în vederea promovării online a cercetării și rezultatelor ei.

În cele ce urmează, vom trece la detalierea activităților și a rezultatelor preliminare ale raportului, diferențiat pe activitățile de cercetare/documentare aferente Obiectivelor I-III și respectiv de diseminare, subsumate Obiectivului IV. De asemenea, vor fi detaliate activitățile specifice de management ale proiectului.

În cadrul activităților de management ale proiectului menționăm faptul că echipa a decis să implementeze practica unor întâlniri periodice, pentru organizarea și coordonarea activității de cercetare și diseminare. Astfel, în 5 octombrie 2015 a avut loc întâlnirea preliminară a echipei grantului, în cadrul căreia s-au comunicat aspecte de management

(întocmire acte contractare, dosare angajare, comunicare acknowledgement, pregătire site), precum și științifice, constând în trasarea unor sarcini preliminare de cercetare. Întâlnirea din 5 noiembrie 2015 a presupus aspecte de management (comunicare și semnare fișe post, definitivare site, pregătire decont financiar și științific), dar și activități de cercetare. Astfel, Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei și Diana Covaci au asumat cercetarea documentelor specifice Bisericii greco-catolice române, iar Ionela Zaharia și Tiberiu Iordan au preluat cercetarea Bisericii ortodoxe române.

Între activitățile asociate Obiectivelor I-III menționăm investigarea primară a bibliografiei de referință, a surselor editate (enciclopedii, dicționare, Bibliografia istorică a României, memorialistică) și inedite (surse arhivistice), care oferă datele necesare atingerii obiectivului științific mai sus menționat.

Din **bibliografia internațională** consultată, se remarcă volumul *War Experiences in Rural Germany 1914-1923*, Benjamin Ziemann, Berg, Oxford-New York, 2007, în care este analizat războiul din prisma provinciei Bavaria de sud, rurală, catolică, o provincie predominant agrară, fiind interesat cu precădere de soldații înrolați din mediul rural și mentalitatea acestora. Pavlina Bobič în lucrarea *War and Faith. The Catholic Church in Slovenia, 1914-1918*, Brill, Leiden, 2012 studiază rolul credinței catolice în crearea mediului spiritual și politic al războiului la sloveni. La fel ca în cazul românilor transilvăneni, preoții sloveni erau implicați în mișcarea de afirmare națională, mai ales că slovenii nu dispuneau de o aristocrație care să le apere interesele; astfel clerul sloven a devenit suspect în timpul războiului, sentimentele lor naționale fiind considerate susceptibile de către autoritățile austro-ungare. În volumul *Germany and Propaganda in World War I: Pacifism, Mobilization and Total War*, I.B. Tauris, London-New York, 2014, David Welch analizează mobilizarea populației în timpul războiului. Autorul remarcă faptul că intensă campanie de sprijinire a războiului desfășurată în spatele frontului avea în vedere să convingă populația, oamenii de rând, că războiul nu era pentru patrie, ci pentru casele și bunurile lor, direct amenințate de inamic. În lucrarea *La prima guerra mondiale*, Stephane Audoin-Rouzeau, Jean-Jacques Becker, ed italiana de Antonio Gibelli, Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 2007, autorii analizează instrumentele și mecanismele propagandei de război în Europa occidentală, respectiv formele pe care le-a îmbrăcat propaganda și efectele acesteia asupra instituțiilor statului și a societății civile, la toate palierele ei. *L'officina della guerra. La grande guerra e le trasformazioni del mondo mentale*, Bollati Boringhieri, Torino, 2007, reprezintă una dintre cele mai serioase analize dedicate mutațiilor mentale și psihologice pe care primul război mondial le-a avut asupra combatanților și a societății civile. Becker Annette, *War and Faith. The Religious*

Imagination in France 1914-1930, Berg. Autoarea se axează în această carte în special pe experiența religioasă și legătura dintre revirimentul patriotic și cel religios al francezilor în timpul Marelui Război. Pe lângă acestea autoarea subliniază și rolul jucat de biserică în modelarea credinței de zi cu zi și emergența unui ecumenism care s-a manifestat într-o solidaritate spirituală în folosul cauzei naționale.

Anton Holzer în *Die andere Front. Fotografie und Propaganda im Ersten Weltkrieg*, Primus Verlag, 2014 examinează Marele Război din perspectiva primului război mediatic modern, pe baza a 500 de fotografii inedite din colecția Bibliotecii Naționale a Austriei. El se apleacă asupra istoriei fotografiei de război, legislației, fotografiilor și a rolului lor. Printre fotografiile analizate se găsește și una dintre fotografiile trimise de preotul ortodox Ioan Felea, detașat în 1917 pe frontul italian. În *Catholicism and the Great War. Religion and Everyday Life in Germany and Austria-Hungary, 1914-1922*, Cambridge University Press, 2015, Patrick J. Houlihan realizează o istorie comparată transnațională a catolicismului din Germania și Austro-Ungaria în timpul Marelui Război. El analizează rând pe rând atitudinea și teologia papei, a episcopilor și preoților militari, referitoare la război, politica Bisericii Catolice privind soldații, femeile și copiii dar și reacția, teologiile private și religia trăită a celor din urmă. Autorul reușește să sublinieze astfel și diferențele și/sau asemănările dintre credințele liderilor bisericii și cele ale credincioșilor, cât și modul fiecăruia de a face față războiului.

Alături de această bibliografia internațională, echipa proiectului a reușit să identifice și o **bibliografie internă** consacrată subiectului, din care amintim: Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimei române din Ardeal la războiul pentru reîntregirea neamului (1916-1919)*, Institutul de Arte Grafice, Editură și Librărie „Cartea Românească” S.A., 1925. Lucrarea cuprinde mărturii despre experiențele mai multor preoți români ortodocși și greco-catolici în timpul Primului Război Mondial și descrie modul în care aceștia s-au confruntat cu condițiile dificile (detenție, internare, exil) din perioada de după intrarea României în război (1916). Extrem de utilă analizei proiectului s-a dovedit a fi și lucrarea lui Ioan Broșu, *Amintiri din viața preoțească adunate și scoase la iveală după o păstorire de peste 50 de ani*, Tipografia „Astra”, Brașov, 1936. Lucrarea include amintirile lui Broșu referitoare la experiențele pe care le-a trăit în timpul Primului Război Mondial, îndeosebi despre refugiul său în Moldova, petrecut în urma victoriilor obținute de Puterile Centrale pe frontul românesc. Relevantă pentru rolul jucat de Biserica ortodoxă din Transilvania în anii Primului război Mondial s-a dovedit a fi și *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007; autorul Paul Brusankowski

oferă detalii despre politica bisericească adoptată de guvernarea maghiară în timpul Primului Război Mondial și „zona culturală” creată în Transilvania. În lucrarea *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, autorul Marius Eppel oferă o analiză esențială a rolului jucat de Biserica Ortodoxă din Transilvania în perioada 1916-1918, când odată cu intrarea României în război, propaganda statului austro-ungar a sporit în intensitate și amploare asupra românilor transilvăneni. Vicarul ortodox de la Oradea, Roman Ciorogariu, ne oferă experiența războiului din perspectiva sa de preot, confruntat atât cu macro-istoria, cât și cu micro-istoria (R. Ciorogariu, *Zile trăite. Partea 1: Războiul mondial până la armistițiu*, Oradea, Fundația Culturală ”Cele Trei Crișuri”, 1994). O perspectivă similară are și protopopul greco-catolic al Clujului, Elie Dăianu, în lucrarea *Însemnări din închisoare și din exil (1917-1918)*, 2 vol., Ed. Valentin Orga, Maria Aldea, Cosmin Budeancă, Cluj-Napoca, Argonaut, 2002-2003.

Între lucrări mai trebuie să menționăm seria intitulată *Carțile războiului*, de A. Melin, din care fac parte trei volume de schițe și povestiri ce redau fapte reale din viața de zi cu zi a românilor transilvăneni din vremea Primului Război Mondial. Cele trei volume sunt: AL. Ciura, *În războiu. Schițe*, Blaj, 1915, Al. Ciura, *Copiii in razboi. Schițe din zilele de acum*, de Al. Ciura, A. Melin și Toma Cocișiu, Blaj, 1918; *Sub steag străin. Schițe și povestiri din Ardeal 1914-1916*, ed. a II-a, București, 1920.

O lucrare recent apărută, dedicată vieții cotidiene în timpul primei conflagrații mondiale, care surprinde inclusiv impactul războiului asupra familiilor românești, este volumul lui Ioan Bolovan, *Primul război mondial și realitățile demografice din Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Școala Ardeleană, 2015. O altă apariție editorială de ultimă oră este reprezentată de volumul *Primul război mondial. Perspectivă istorică și istoriografică/World War I. A Historical and Historiographical Perspective*, Ed. by Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane & Presa Universitară Clujeană, 2015. Volumul cuprinde 47 de studii de o mare varietate, care propun o reevaluare și repoziționare teoretică și metodologică a evenimentului care a marcat o ruptură decisivă a ordinii mondiale ce funcționase până în 1914.

La fel de necesară s-a dovedit identificarea unor titluri dedicate rolului cinematografiei în propaganda desfășurată de autoritățile politice, în vreme de război sau de pace. Menționăm câteva titluri clasice în acest sens, Sergei Eisenstein, *Film Form: Essays in film theory*, New York: Hartcourt, translated by Jay Leyda, 1949; Sergei Eisenstein, *Articole alese*, Ed. Cartea rusă, București, 1958; Elie Faure, *Funcția cinematografului*, Ed. Meridiane, București, 1971; Manuela Cernat, *Filmul și armele*, Ed. Meridiane, București, 1976.

În ceea ce privește **documentarea arhivistică**, aceasta a constat în identificarea și consultarea preliminară a unor fonduri păstrate la Arhivele Naționale, Direcția județeană Cluj, cum ar fi *Fondul Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, în care se păstrează documente situația eparhiei de Gherla în perioada primului război mondial. Tot în această arhivă documente interesante pentru biografiile clericilor sunt păstrate în fonduri personale ale unora dintre membrii elitei ecleziastice a arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș care activaseră între anii 1914-1918, cum ar fi: *Fondul personal Victor Mihalyi de Apșa*, *Fondul personal Al. Lupeanu-Melin*, *Fondul personal Izidor Marcu*, *Fondul personal Ioan Micu Moldovan*, *Fondul personal Alexandru Nicolescu*, *Fondul personal Zenovie Păclișanu*, *Fondul personal Iacob Popa*, *Fondul personal Vasile Suci*, sau *Fondul personal Ilie Dăianu*, ultimul fiind protopopul Clujului, reținut de autoritățile maghiare în perioada războiului pentru activități nepatriotice. Un alt fond important pentru cercetarea noastră, aflat de asemenea în custodia Serviciului Județean Cluj, este reprezentat de *Colecția Scrisorilor din Primul război mondial*. Este un fond interesant care păstrează corespondența dintre soldații transilvăneni, de diferite etnii și confesiuni, și familiile lor de acasă. Conține informații importante de natură economică, altele referitoare la modul în care evoluează relațiile de familie în vreme de război dar și unele date despre și din interiorul frontului, precum și interesante imagini cu diferite localități din dubla monarhie, în care într-un moment sau altul s-au aflat soldații din Transilvania sau felicitări de sărbători cu mesaje care veneau în sprijinul propagandei de război. Totodată, documentarea arhivistică realizată în această etapă a constat și în consultarea fondului arhivistic aparținând *Vicariatului greco-catolic al Maramureșului*, care conservă una dintre cele mai complete colecții de circulare episcopale, decrete și ordine ministeriale transmise de autoritățile politice prin biserică spre comunitate.

De asemenea, de o importanță aparte o constituie și rapoartele și dările de seamă întocmite de preoți, protopopi și vicari cu privire la asumarea instrucțiunilor venite din partea statului. Au mai fost identificate spre consultare Arhivele de război (Kriegsarchiv), Viena AT-OeStA, KA AOK Evidenzbüro 3834, 3835. Cele două cartoane conțin informații despre propaganda împotriva inamicului lansată de Austro-Ungaria în 1917 și instrucțiunile pentru clerul militar implicat în aceste activități, printre care s-au numărat și o serie de preoți români, ortodocși și greco-catolici. AT-OeStA, KA MBeh AFV 165 Akten 1918. Cartonul conține informații despre activitatea preoților militari în lagărele pentru prizonierii repatriați din Rusia și hotărârile privind activitatea clerului militar în noiembrie 1918. AT-OeStA, KA MBeh AFV 168, 169 Kriegsgefangene und Heimkehrlager. Cele două cartoane conțin informații privind activitatea preoților militari în lagărele de prizonieri și lagărele pentru prizonierii

repatriați din Rusia, ordine, rapoarte pastorale care oferă detalii despre îndeplinirea instrucțiunilor de la Viena.

Pentru realizarea Obiectivului IV, de **diseminare**, echipa grantului a încercat să valorifice o parte dintre cunoștințele acumulate în domeniul studiat, astfel încât raportul include și unele rezultate științifice parțiale, care poartă acknowledgment-ul proiectului de cercetare. Acestea au fost valorificate în cadrul unor prezentări susținute la conferința internațională "World War I. The Other Faces of War", care s-a desfășurat la Cluj-Napoca între 12-14 octombrie 2015 (programul conferinței poate fi consultat la <http://iww2015.conference.ubbcluj.ro/ProgramWWI.pdf>). Astfel, Ana Victoria Sima și Mirela Popa-Andrei au susținut în plen, la deschiderea oficială a conferinței, prezentarea *The Children's War. A Transylvanian Perspective at the time of World War I*, iar Diana Covaci a prezentat lucrarea „...and give back to the world peace and tranquillity”: *Propaganda and Control through Church in Transylvania during the First World War*.

Echipa proiectului a contribuit la realizarea site-ului proiectului, găzduit pe pagina Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Meniul său cuprinde pagini precum *Descrierea proiectului, Obiective și Activități, Echipa, Buget, Rezultate*, și poate fi accesat la http://hiphi.ubbcluj.ro/Propaganda_de_razboi/.

De asemenea, echipa a contribuit decisiv la realizarea raportului științific pe anul 2015, oferind informații bibliografice și referințe pentru întocmirea acestui raport.

În prelungirea activității științifice, prezentate pe larg mai sus, se plasează inclusiv cheltuielile desfășurate în aceste trei luni de finanțare, octombrie – decembrie 2015. Perioada scurtă între contractare și decont nu ne-a oferit timpul de a efectua achiziții sau deplasări, astfel încât bugetul inițial al propunerii de proiect a prevăzut necesitatea focusării pe celelalte două categorii de buget în această scurtă perioadă. În acest sens, cheltuielile cele mai însemnate au vizat salariile membrilor grantului, retribuiți conform gradului de implicare în proiect și conform rolului care le revine în desfășurarea cercetării aferente acestui proiect. Luând în considerare aceste aspecte, suma de **34.600** lei a fost folosită pentru a plăti salariile celor cinci membri ai echipei de cercetare pentru lunile octombrie, noiembrie și decembrie 2015. Cheltuielile indirecte acoperă suma de **5190** lei, însumând un total de **39.790** lei cheltuiți în vederea realizării activităților acestei prime faze de cercetare.

Director proiect

Conf. dr. Ana Victoria Sima

